

Бевзюк Євген Володимирович
кандидат історичних наук
(Україна, м. Київ)

МОВА ЯК МОДУС НАЦІОНАЛЬНОГО СЛОВАЦЬКОГО ПРОБУДЖЕННЯ

Рушійною силою процесу становлення словацької національної ідентичності була мова, яка з часом стала політичним об'єктом у процесі становлення словацького громадянського суспільства. Це твердження не є безпідставним припущенням. Його витoki базуються на реаліях правового статусу слов'ян в ХІХ ст. у Центральній Європі та на досить поширеному на той час вислові «*Slavica non legentur*» (слов'янська – поза законом).

На нашу думку, мовно-літературна ідеологема «будівництво словацької нації», її актуалізація в період пробудження визначається специфікою історичної генези словацького етносу. В той самий час процес «політичної кристалізації» словацької нації – це в значній мірі процес «психологічного усвідомлення себе нацією», умовою чого стало переростання мовного у соціокультурну ідеологему національного руху.

На практиці в ХVІІІ ст. у словаків існувало мовно-комунікативне розмаїття. Це гальмувало процес етнічної консолідації та не створювало сприятливих умов для розвитку словацької національної парадигми. Як справедливо наголосив О.Гільфердінг, словаки, як й інші слов'яни, «хоч і знаходилися в одній Австрійській імперії, ... однак самі породили сім-вісім різноманітних літературних мов, що становило проблему для їх внутрішнього суспільного і морального розвитку» [1, с.85-86].

Відповідно наприкінці 80-х рр. ХVІІІ ст. процес дальшого усвідомлення словаками своєї етнічної самобутності лежав у площині подолання регіональної і діалектної роз'єднаності, що, відповідно, стимулювало появу у певної частини суспільства національно-патріотичних ідей, а з часом і їх пропаганду. За часів початку національного пробудження на словацьких землях історично існувало три групи діалектів: західний, що був наближений до чеської мови, східний – близький до польської і української мови та центрально-словацький, який пізніше став базовим мовним фундаментом для кодифікації словацької мови. У цілому, за характеристикою О.Гільфердінга на початку ХІХ ст. «Словацька мова та література уявляється якимось хаосом» [1,с.77-78], що вносило у практику носіїв етнічної свідомості концептуальну мовно-лінгвістичну невизначеність, а звідси й ідеологічну розрізненість. Відповідно до наведеного зазначимо, що словацька духовна еліта на ранньому етапі пробудження стояла перед проблемою обрання базового шляху етнокультурної модернізації: або концепція етнічної самобутності словаків (Бернолак, Гамул'як, Фандлі, Байза), або ідея культурної спорідненості словаків із чехами (Рибай, Таблиц, Палкович), або пізніше – ідея літературної слов'янської спорідненості (Коллар, Штур). Останню Л.Нідерле вважав іманентною тенденцією у словацькому національному русі [2, с.46].

До того ж, на нашу думку, на розгляд заслуговує такий факт. Для деяких ранніх словацьких будителів мовно-лінгвістична ідеологема нації не екстраполювалася на зміст етнонаціональної словацької ідентифікації (Рібай Табліца). Так, Ю.Палкович, тісно співпрацюючи із чеськими просвітниками, парадигмально орієнтувався на духовно-філософські зразки чеського пробудження, на що особисто вказав чеський політик і науковець Й.Юнгман [4, s.72]. Подібний концептуальний алгоритм практики словацького пробудження підтримали будителі другого покоління П.Й.Шафарик, Я.Коллар. Вони були прихильниками створення чеської мовно-літературної бази словацької національно-культурної емансипації [5, s.102]. Навіть І.І.Срезневський, який після свого наукового відрядження у 1839 – 1842 рр. визнавав самостійність словацької мови [3], наприкінці свого життя переглянувши власну думку, фактично відмовив словакам у праві реалізувати власні мовні права.

Не зважаючи на те, концепція мовно-літературної ідеологеми розвитку словацького соціуму у світогляді переважної частини словацьких будителів все ж визначала їх наукову і публічну позицію. В той же час необхідно додати, що на рубежі XVIII – XIX стст. національна словацька парадигма починає поступово збагачуватися етноісторичними сюжетами. Історія ставала фактором становлення національної ідеї. На відміну від чеських будителів (Г.Добнер, І.Борн, А.Фойгт, Ф.Прохазка, Ф.Пельцель, В.Гайка), з їх міфологізацією і містифікацією етноісторичних сюжетів для словацьких будителів ця практика не могла підійти у якості можливого модусу етнонаціональної відроджувальної парадигми. Хоча деякі спроби у цьому напрямі словацькі духовні лідери все ж зробили. Так, стараннями таких істориків епохи гуманізму, як Ян Бальтазар Магіна «Гернії, або Апологія» (1728 р.), Самуель Тимона (1733 р.) була сформована теорія гостинної зустрічі словаків з угорцями-переселенцями з наступним укладанням угоди про утворення спільної угорської держави. Така постановка питання генези Угорського королівства насамперед дозволяла обґрунтувати статусну рівність словаків поряд із державотворчим угорським етносом та, головне, слугувала аргументом на користь включення словаків у практику утворення угорської політичної нації на словацьких землях.

Таким чином, наприкінці XVIII ст. – у першій чверті XIX ст. ранне покоління словацьких будителів-просвітників, а їх справедливо вважають фундаторами матриці етнічної самоідентифікації, поклало початок творенню парадигми розвитку словацької нації, вагому частину якої зайняла мовно-лінгвістична ідеологема етнонаціонального пробудження. Домінування просвітницького статусу над національно-патріотичним складав важливу особливість раннього періоду становлення словацького громадянського суспільства. Реконструкція основних подій, пов'язаних із становленням словацької ідеологеми, дозволяє стверджувати, що мовно-літературна модернізація була справою словацької духовної еліти, здебільше церковних служителів різних конфесійних таборів. Ця обставина багато в чому впливала на їхню соціокультурну позицію, вибір базових діалектів для модернізації,

але в той самий час не «знищувала» прихильність до власних етнічних принципів. Відсутність власної шляхти, а отже й ідентифікація себе із угорською шляхтою на ранньому етапі етнонаціонального руху сприяли тому, що рушійною силою стала різночинна інтелігенція, яка і наповнила словацьке пробудження більш демократичним змістом на відміну від чеського пробудження. Мовна національна словацька ідеологема стала початком процесу їх суспільної та культурної модернізації. Остання об'єктивно почала втрачати свою елітарність, розширила сферу соціальної дії та стала джерелом смислових суспільних інспірацій. Безумовно, вплив чеського етнічного середовища на процес словацького пробудження важко заперечити. Прямо або опосередковано, чеський національний рух зокрема сприяв становленню словацької науки та літератури та ідеологізації словацького пробудження у цілому. Наявність таких двох головних мовних ідеологем, як «бернолаччина» та «біблейська чеська» лише відтінили факт присутності двох духовних таборів в словацькому ранньому пробудженні – католицького і протестантського, що не сприяло ранній консолідації словацького етнонаціонального руху та призводило до появи різних бачень шляхів модернізації словацького народу. Незважаючи на те, що початковий етап формування словацької національної парадигми був переважно представлений мовно-літературною ідеологемою, що дозволяє нам говорити про його лінгвоцентричність, все ж нечисленні історичні праці Ю.Папанека, Я.Грдлічка, Ю.Скленара, Ю.Фандлі – це скоріше не «інвентаризація» власної історії, а «презентація» словаків у якості народу, що зберіг етнокультурну самостійність. При цьому стараннями будителів були окреслені деякі «компромісні контури» національно-історичного міфу, який свідомо не виходив за рамки імперської та угорської політичної історії.

1. *Гильфердинг А.Ф.* Статьи по современным вопросам славянским / А.Ф. Гильфердинг. – С-Пб.: Печь. В. Головина, 1868. – Собр. соч. – Т.2. – 501 с.
2. *Нидерле Л.* Славянские древности / Л.Нидерле. – М.:Алетейа, 2000. – 592 с.
3. *Срезневский И.И.* Материалы для словаря наречий горных словаков, собранные мною во время путешествия / И.И.Срезневский. Архив Российской Академии наук. Санкт-Петербургский филиал. – Ф.216. – Оп. 1. – № 511. – Л. 1 –135.
4. *Jungmann J.* Voj o obrození národa: Výbor z díla Josefa Jungmanna. Uspořádal F.Vodička / J. Jungmann. – Praha: F. Kosek, 1948. – 259 s.
5. *Kamiš A.* Odraz jazykové situace v Čechách a na Slovensku v Palkovičově slovníku / A. Kamiš // Slavica Pragensia VI, Acta Universitatis Carolinae. Philologica 2. – Praha, 1964. – S.101 – 108.